

עדותו של צבי שורץ

נכתבה ע"י נירה רון 31.10.91

א. ילדות

נולדתי בינואר 1927, י"א שבט תשפ"ז, בעיירה דיוז'ר שליד מישקולץ בהונגריה. האזור היה הררי יפה מאוד ובו הרבה מקומות נופש. העיירה הייתה מפורסמת מאוד בגלל מפעל לפסי רכבת שפעל בעיירה. לא הייתה קהילה יהודית גדולה והשמש היה סבי - אבא של אמי. לאבי הייתה חנות שעונים ותכשיטים ולאמי שהייתה תופרת הייתה חנות לשמלות. נוסף לזה הייתה לאבי סוכנות עיתונים. העסקנו ילדים גויים שחילקו את העיתונים על אופניים שהיו שייכות לנו והוחזקו במחסן שבחצר.

היינו משפחה "בעלביתית". היות שלא היה ביה"ס יהודי בדיוז'ר נשלחתי בהיותי בן חמש לבית סבי בקישוורדה שם למדתי ב"חדר" שסבי היה מורה בו, לאחר שיצא לפנסיה מתפקידו הקודם כמזכיר הקהילה. למדתי שנה אחת ב"חדר" וכיתות א'-ב' בביה"ס היסודי בקישוורדה. במשך שלוש שנות שהותי בבית סבי טיפלו בי חמש דודותי - אחיותיו של אבא. הביתה הייתי מגיע רק פעמיים בשנה לחגים.

הייתה לי אחות גדולה - מלכה שהייתה מבוגרת ממני בשנה, נספתה באושוויץ ואח קטן - מאיר שנולד בזמן שהותי בבית סבא. לאחר שלוש שנים בבית סבא, בהיותי בן שמונה הוחזרתי הביתה והתחלתי ללמוד בביה"ס היהודי במישקולץ, מהלך 3/4 שעה נסיעה בחשמלית. הייתי יוצא ברבע לשש בבוקר וחוזר באותה החשמלית בשמונה בערב ואז היה עלי להכין את השיעורים.

במשך היום אכלתי ארוחת צהרים בעיר, כל יום אצל מכר אחר. בסוף אותה שנה, בשבת, פרצה שריפה בחצר שלנו. כנראה, אחד ה"שקוצים" שחילקו עיתונים הצית את המחסן בעששית הנפט שהייתה דולקת במחסן לצורך חימום הטשולנט של שבת. כל הבית, החצר והמחסנים נשרפו ואנחנו החלטנו לעזוב את העיירה ולעבור לעיר אחרת - נירג'האזה - שם גר דודי, אחיה של אמי. השנה הייתה 1936 וכבר הוטלו חוקי הגבלת תעסוקה על היהודים, לכן לא פתח אבי חנות שעונים והלך לעבוד כפועל ביקב. אמי עבדה גם כאן בתפירה והיו לה תלמידות ועובדות שעבדו אתה יחד. גם אני למדתי קצת מאימא תפירה - ידע שאותו ניצלתי מאוחר יותר - לפני שעלינו מקפריסין לארץ תפרתי לי זוג מכנסיים מבד האוהל.

אחד מתפקידי הקבועים היה לחלק את השמלות לבעלות הבית. הלכתי לביה"ס יהודי מכיתה ד' עד ו' ואח"כ למדתי ב"חדר". אח"כ למדתי בישיבה "ויתקה רבי".

היות שהייתי מקומי היה באפשרותי לעבוד חלק מן היום. הייתי לומד בבוקר ואח"כ בישיבה ובמשך היום עבדתי במפעל לארגזי עץ.

באותן השנים הורגשה כבר האנטישמיות. אני זוכר יפה איך נאלצתי להתגנב הביתה בצהרים ובערב כדי להתחמק מן הגויים שבית ספרם היה בדרכי ולא פעם קיבלתי מכות. כחלק מן הלימודים בהונגריה היה אימון גדנ"ע. עד 1938 התאמנו בגדנ"ע כמו כולם. אבל אחר כך ביטלו את האימונים של הילדים היהודים וניצלו זאת להשפלת והעבדת הילדים בעבודות יזומות, חסרות תועלת.

בשנת 1940 הגעתי לבר מצווה, אבי לא היה בבית באותו זמן- הוא היה בצבא ואני הכנתי את עצמי, לבד, לבר המצווה שלי: למדתי לקרוא בתורה ולהניח תפילין, כתבתי לי את הדרשה. בסופו של דבר, לשמחתי, הגיע אבא הביתה לבר המצווה. באותו זמן התחילו להגיע אל עירנו, שלא הייתה רחוקה מן הגבול הצי'כי, פליטים מפולין ואנחנו עזרנו בהסתרתם מפני המשטרה והבולשת שחיפשו אחריהם. אחד מן הפליטים הללו הגיע אלינו לאחר שניצל מטבח היהודים בעירו בו איבד את כל משפחתו. אני ריחמתי עליו ונקשרו בינו קשרים. כיוון שהייתי הגבאי בביהכ"נ ב"חדר" בו גם הוא התפלל הייתי מסדר לו מפטיר. יותר מאוחר הוא הגיע לבודפשט - שם הכיר את דודתי שרה ונשא אותה לאישה. לאחר המלחמה כשחזרתי לקישורדה מצאתי אותם שם והדבר הראשון שהוא עשה למעני היה לקנות לי "חתן מפטיר" בשמחת תורה, דבר שעלה לו הרבה כסף, ובכך גמל לי על יחסי אליו בהיותו פליט אצלנו.

ב. המלחמה

עד 1944 חיינו פחות או יותר בסדר למרות שהמצב הכלכלי הלך ונעשה גרוע. היו כבר שמועות על הנעשה באירופה. בסביבות פסח 1944 נכנסו הגרמנים להונגריה והתחילו מיד ב"פתרון הסופי". דבר ראשון, חייבו אותנו ב"טלאי צהוב" והתחילו לרכז את היהודים בגטאות. אנחנו עברנו לגטו בעיר, שם התרכזו יהודים מכל הכפרים בסביבה ואח"כ העבירו אותנו לחוות חקלאיות שבסביבה. היו אלה בעיקר חוות לגידול טבק, שם שוכנו אלפי יהודים באולמות גדולים ששימשו לייבוש הטבק ומשם ביצעו את המשלוחים ברכבות למחנות ההשמדה. החוות היו בודדות ולא היו בסביבה הרבה תושבים. אלה שהיו או שפנו או שפשוט שיתפו פעולה. בסביבות שבועות נשלחנו לאושוויץ - הועלנו על רכבת כל המשפחה יחד, כולל סבא וסבתא ואחות של אימא. נסענו כ- ארבעה ימים. הדרך הייתה נוראה, הרבה אני לא זוכר: רק את הצפיפות הקשה, ואי אפשר היה לזוז ואי אפשר היה לשכב, כל אחד ישב במקומו, שירותים לא היו, אוכל לא היה, לא נתנו לנו לרדת מן הקרונות או אפילו לפתוח אותם. בתחנות שעברנו בדרך ניסינו לבקש מים אבל לא קיבלנו. הרבה אנשים מתו בדרך.

הגענו לאושוויץ-בירקנאו ביום השני של שבועות.

הורדנו מן הרכבת וכל חפצינו נלקחו מאתנו. הגענו למנגלה - הוא הפריד בינינו: אני, אבא שלי ובן-דוד שלי שהיה מעט צעיר ממני נשלחנו לעבודה. כל האחרים נשלחו לצד השני. באותו זמן לא ידעתי מה פירוש הדבר. רק אח"כ התברר לי שהם הובלו ישר לקרמטוריום. את אחותי הגדולה לא ראיתי, רק אחרי המלחמה הצלחתי למצוא עדויות שראו אותה באושוויץ, עדיין בחיים עד ספטמבר 1944 ומאז נעלמו עקבותיה. בבירקנאו ארגנו קבוצה של עובדי מתכת בשביל לשלוח את הקבוצה למפעלים שהקימו בגרמניה. היות שאבי היה שער, נרשמו שלושתנו כעובדי מתכות מקצועיים. לבן דודי לא שיחק המזל והוא הוצא באחת הסלקציות והובל לקרמטוריום.

שהינו באושוויץ כ-3 שבועות, בהם לא עשינו הרבה מלבד עבודות ניקיון מסביב לצריפים ועמידה של שעות על שעות לספירה ולביקורות.

קבוצות אחרות שלא יועדו להעברה למפעלים יצאו לעבודה.

בסופו של דבר הועברנו לצרפת ולא לגרמניה, מקום חדש שנקרא "טיל" בו היה מכרה ברזל שעמד להפוך למפעל אווירונים. בתחילה בנינו את צריפי המגורים, אח"כ עבדנו ככורים בהוצאת הברזל מן המכרה הישן, ותוך תקופה די קצרה יצקו במכרה מנהרות ענקיות מבטון והתחילו לצייד את המפעל החדש במכונות ולהכשיר את האנשים לעבודתם המקצועית. אני למדתי שם ריתוך חשמלי. גרנו במחנה בצריפים שבנינו ומשם יצאנו כל יום לעבודה במפעל. היה קר מאוד ועשינו לנו תלבושת משקי מלט ריקים כדי להתחמם. היה לנו גם מעט קשר עם האזרחים הצרפתיים שעבדו במפעל. היה ביניהם צרפתי צעיר שהייתי פוגש כל פעם כשהם יצאו מן המכרה ואנחנו נכנסו - מפעם לפעם הוא היה זורק לי ככר לחם ופעם הוא זרק לי גם סוודר, דבר שלא היה לאף אחד מן האסירים, שחמם אותי כמעט עד לשחרור. התנאים היו סבירים וגם כמות האוכל שקיבלנו הייתה סבירה כדי שנוכל לעבוד כמו שצריך.

האמריקאים כבר התקדמו בצרפת ואנחנו תכננו להתחבא במפעל כשהם יגיעו ולחכות להם וכך להשתחרר. אבל הגרמנים חשבו על זה, וכשהתקרבו האמריקאים וכבר שמענו את הדי התותחים מרחוק, הפסיקו להוציא אותנו לעבודה במכרה. בוקר אחד אספו אותנו כאילו ליציאה שוב לעבודה, וידאו שלא נשאר אף אחד בצריפים והוליכו אותנו ברגל לפסי הרכבת, שם הצליחו לאסוף כמה קרונות פחם פתוחים, דחסו אותנו לתוכם והסיעו אותנו לגרמניה. אח"כ נודע לנו שהמפעל אכן נכבש ע"י האמריקאים אבל אנחנו כבר לא היינו שם. העבירו אותנו בתור כורים ותיקים למקום שנקרא קוכנדרוף בו היה מכרה מלח. אותי הכניסו לקבוצה שתפקידה היה לסדר פסי רכבת ולהעבירם ממקום למקום, בנשיאה על הכתפיים פסי רכבת שאורכם 12-15 מ'. הייתה זו עבודה פיזית קשה מאוד וגם מצבנו הגופני כבר לא היה טוב ביותר. באותה סביבה היו מטעים של עצי פרי אבל הגרמנים ליוו אותנו עם כלבים ובד"כ לא נתנו לנו לקטוף פרי: ברגע שמישהו יצא מן השיירה התנפלו עליו הכלבים. בכל זאת היו מקרים חריגים שהשומרים העלימו עין.

באחד הימים עבדתי בצביעה ליד שטח של תפוז"א. ניסיתי לגנוב תפוז"א כדי שיהיו תוספת אוכל לי ולאבא, אבל נתפסתי ע"י אחד החיילים וקבלתי מכות רצח ובעיטות שגרמו לי לפצע רציני ברגל שאח"כ הזדהם. נלקחתי לבי"ח. בבית החולים טיפלו בי בצורה גסה שלא הועילה לי כל-כך. בינתיים הגיע גם אבי לביה"ח, איני זוכר מדוע.

הגרמנים שלא רצו להחזיק בחולים, ארגנו משלוח של חולים ונכים (96 איש "אינווליד טרנספורט") לדכאו שהיה מחנה ריכוז עם קרמטוריום. לא היה טעם לדבר על בריחה כי היינו במרכז גרמניה ולא היה לאן לברוח, גם מצבנו הפיזי לא אפשר זאת.

אני זוכר את הכניסה לדכאו - ביום ראשון. הכתובת בשער - "העבודה משחררת", מוסיקה שהושמעה ברמקולים, אנשים רבים בבגדי אסירים מסתובבים בחופשיות (אח"כ התברר לי שלא היו ביניהם יהודים) ואותנו הובילו ישר למקלחת, אנחנו ידענו על המקלחות - תאי גזים, מאושוויץ, ולכן היינו בטוחים שזה סופנו, לתדהמתנו התעוררנו בבוקר ואנחנו חיים. התברר לנו

שבאותה תקופה - סוף 1944 תאי הגזים בדכאו לא פעלו כבר, והוכנסו לשם כיון שהגענו בערב יום ראשון ולא היה מי שיעשה רישום.

למחרת הוכנסנו לצריף שם ערכו את הרישום לפי הסדר הגרמני, שהינו שם רק יומיים-שלושה והעבירו אותנו לאלך - מחנה עבודה ממנו יצאו לעבודה במקומות שונים, ביניהם גם למינכן, שם פגשתי לראשונה את יעקב רון שהיה כמוני, עם אביו. בתחילה הייתי בבי"ח ואח"כ שלחו אותי לעבודה.

בגלל הזיהום ברגלי הייתי תקופות ארוכות בביה"ח, והטיפול בי היה ממש לא אנושי. אחד האחראים על בית החולים, לא היה חובש אפילו, אבל היה סדיסט ממדרגה ראשונה והוא החליט לעשות ניסויים על הפצע שלי. כל פעם שגדל על הפצע בשר חדש הוא היה שורף לי אותו בהנאה רבה, דבר שגרם לי לכאבים איומים. כשיצאתי מביה"ח עבדתי בעבודות שונות. עבדתי במפעל למכוניות ב.מ.וו שעשו ממנו מפעל למטוסים. תפקידנו היה לצקת בטון בעובי 2-3 מ' על קרש ברוחב של 20 ס"מ עם שק מלט שמשקלו 50 ק"ג על הגב. כעבור יומיים נפלתי מאפיסת כוחות. גם אבי עבד בעבודה קשה במפעל הזה ולא החזיק מעמד. ב-ו' בכסלו תש"ה הוא הוחזר באפיסת כוחות ישר לבית החולים, במקרה הייתי אז בבית החולים, השכיבו אותו על הרצפה ואני נשכבתי לידו כי התעלפתי. הוא נפטר באותו ערב ולמחרת נשלח לקרמטוריום בדכאו. בתי מילכה נולדה באותו תאריך - ו' בכסלו.

תקופות מסוימות עבדתי במטבח בקילוף תפוזים עבודה שהייתה קלה יחסית, כי היא הייתה מתחת לגג ואפשר היה לקבל צלחת מרק נוספת. מפקד המחנה היה רשע מרושע, אבל סגנו היה בן-אדם, למשל, את הספירה של הערב, שהייתה חובה, היה עושה בריצה כדי לקצר את זמן עמידתנו בחוץ. הוא גם יזם הקמת צריף מיוחד למחלימים, זקנים ותשושים שהיה דבר חריג מאד. אותו גרמני קיבל אח"כ חתימות מן היהודים שהתנהג באנושיות לאסירים.

בפסח של אותה שנה חליתי בבית החולים. מצבי הפיסי היה קשה מאד. הייתי, מה שנקרא - "מוזלמן". ובכל זאת הקפדתי לא לאכול חמץ בפסח. את מנת הלחם היומית שלי, שהייתה האוכל העיקרי שלנו, השארתי במחסן ביה"ח, וקבלתי הבטחה מן האחראי שהוא ישמור לי את הלחם לאחר הפסח ובמשך הפסח התקיימתי רק מן המרק שקיבלנו בצהרים. עוזר הקאפו היה יהודי נחמד מאד והוא עשה מבצע מיוחד במינו - הוא גנב קמח וניקה את התנור של הקאפו ואפה לנו מצות ליום הראשון של פסח. הוא חילק חתיכות מן המצה במחנה. בליל הסדר ישבנו, כמה צעירים, ושרנו את ההגדה מן הזיכרון ואכלנו חתיכת מצה. קשה לתאר את האושר הגדול שגרמה לי אותה חתיכת מצה ביום הראשון של פסח. לאחר הפסח קיבלתי את כל הלחם שלא אכלתי בפסח וגמרתי את הכל בבת-אחת, זה לא היה קשה כל-כך - בסך הכל כ-1/2 ק"ג לחם.

בבית החולים נשארתי עד לשחרור המחנה - כולי עור ועצמות, עד כדי-כך שהחבר'ה בקשו שלא אקום בלילה לשירותים כי רעש העצמות שלי מפריע להם לישון. שקלתי אז עשרים ושמונה ק"ג. הייתי כמעט בן 18 וגבוה.

יומיים לפני השחרור פינו את רוב העובדים מן המחנה. רק אנחנו נשארנו בבית החולים. ליד המחנה הייתה עמדת תותחים אנטי-אוויריים כאשר התקרבו האמריקאים השתמשו בתותחים האלה כנגד הטנקים האמריקאים.

יומיים לפני השחרור נפלו פגזים בתוך המחנה וגם על הצריף בבית החולים, באותו ערב אספו את כל החולים למעבר שבין החדרים שהיה מוגן יותר. היה שם רופא יהודי – ד"ר מולנר, שעשה מאמצים עילאיים להציל את מי שניתן להציל ובאותו ערב קיבל רסיס לראשו ונהרג ממש לידי.

בראשון למאי 1945, הגיעו האמריקאים גם אלינו. ידענו כבר שמחנה דכאו שוחרר וחיכינו ליד הגדרות יחד עם אסירים רוסיים מהמחנה השכן. השמחה הייתה עצומה. האמריקאים בקשו מאתנו לא להתפזר והביאו יהודי אמריקאי שהיה אחראי על המחנה ולא נתנו לנו לצאת מן המחנה. הסיבה נתבררה לנו אח"כ – הייתה מגפת טיפוס בין האסירים וניצולים רבים מתו מטיפוס או מאכילת אוכל ללא ביקורת.

אני לקחתי על עצמי את האחריות על האוכל של אנשי בית החולים ומאד הקפדתי על כך שלא יאכלו שום אוכל שמן שגרם לשלשולים. ממילא היה קשה מאד לאכול כי הקיבה הייתה רגישה מאד. הביאו חלב למחנה ממנו הייתי עושה לבן ואכלנו תפוז"א ולבן. קיבלנו גם קופסאות סיגרים שהאמריקאים הביאו ממחסן הטבק הגדול שהיה בקרבת המחנה. אני, שלא עישנתי, ניצלתי אותם מאוחר יותר.

ג. לאחר השחרור - עליה לארץ

יום אחד החלטנו, קבוצה של בנים, לברוח מן המחנה. שמענו שמעבר לעיר מינכן ישנו מחנה "קירשן" שהיה מחנה של "היטלר יוגנד" והאמריקאים הביאו לשם נוער יהודי. החלטנו להגיע לשם. ברחנו מן המחנה והגענו לתחנת הרכבת. בעזרת שוחד של סיגרים שכנענו את מנהל התחנה להעלות אותנו על קטר למחנה "קירשן". אני הלכתי ישר לבית החולים שם המשיכו לטפל בי. התחילו לערוך רשימות לפי ארצות המוצא. אני נרשמתי לכל הקבוצות כמעט – להונגרית, לצ'כית ולרומנית – הקבוצה שתצא ראשונה אצא איתה. הייתה אפשרות להירשם לעליה לארץ או לצאת ללונדון ולהיות מאומצים ע"י משפחות יהודיות. אני רציתי לחזור הביתה להונגריה כדי לברר אם נשאר שם מישהו מהמשפחה.

באמצע יולי יצאתי עם קבוצה לרומניה. התחברתי עם בחור מבודפשט, שהיה מבוגר ובעל ניסיון ממני.

בברטיסלבה שבצ'כיה ירדנו מן הרכבת ועלינו על רכבת לבודפשט. כרטיסים כמוכן לא היו לנו – למי שהיה מספר על היד הוא שימש ככרטיס. כל פעם שביקשו כרטיסים הראו את היד עם המספר. אבל לי לא היה מספר על היד, כי הייתי בקבוצה שהייתה מיועדת לצאת מאושוויץ. היה לי תרמיל עם כמה דברים ובגדים שהצלחתי לאסוף במחנה. אבל בדרך הגיעו חיילים רוסיים שאספו את החבילות שהיו בקרון, זרקו אותן החוצה וקפצו אחריהן, כך שלבדפשט הגענו רק עם הבגדים שעלינו.

בבדפשט היה כבר טיפול של הגיוינט והפליטים קיבלו סכום כסף קטן. נסעתי חזרה לנירג'האזה. שם מצאתי את דודי – אחיה של אמי – שהיה במחנה עבודה וחזר כבר בינואר. הוא גר בבית של דוד אחר שלי עם שתי אחיות של אשתו שנשפתה באושוויץ. גרתי אצלו והתחלתי לחפש עבודה. לא רציתי לעבוד בשוק שחור לכן עבדתי בדריכת ענבים אצל יהודי שהכין יין כשר. יחד עם זה, התעניינתי בהכשרה ובעליה לארץ.

דוד אחר שלי, שחזר לקישורדה וגר בבית סבו שמע שחזרתי והזמין אותי לגור אצלם. הגעתי אליהם בשמחת תורה (כזכור, קבלתי "חתן מפטיר" ממנו). אצלם מצאתי המון תמונות של

המשפחה שנשלחו אל סבא וסבתא ונמצאו בקופסת קרטון במחסן העצים של סבא. לא יכולתי להישאר אצל הדוד כי לא היה הכשר בביתו. נסעתי לבודפסט - להנהלה הארצית של בני-עקיבא. הם הציעו לי להצטרף להכשרה בסרנץ' הכשרה קטנה של כ-10 אנשים. עבדנו תמורת חומרים: חטיבת עצים תמורת מלח שהיה יקר המציאות באותם ימים בהונגריה, הובלנו מלח וגם עבדנו במכונה שקלפה את הגרגרים מקלחי התירס. בסוף היום קיבלנו קלחי תירס ריקים מגרעינים שהיו חומר בעירה טוב לחימום. החלפנו אותו תמורת לחם מן האופה. אכלנו לחם ושמן. גרנו בקומנה והתכוננו לעלייה לארץ. למדנו עברית אחד מן השני ומספרים.

בינואר 1946 העבירו אותנו לבודפסט. חלוצי ההכשרה צרפו אלינו אזרחים נוספים וחיכינו שתתאסף קבוצה לעליה לארץ, שארגנה בני"ע, בשיתוף עם ארגון "הבריחה". עמדנו לצאת לארץ דרך יוון ויוגוסלביה וההוראה הייתה לא לקחת איתנו שום דבר הונגרי. למזלי פגשתי את דודי שוב בבודפסט ונתתי לו את רוב התמונות שהייתה עליהן הקדשה בהונגרית לסבא ולסבתא. השארתי אצלי מספר תמונות שהצלחתי למחוק מהן את הכתוב. קיבלנו מארגון "הבריחה" תעודות מזויפות, בהן נאמר בשלוש שפות שאנחנו יהודים ארץ ישראלים שהיינו במחנות ריכוז בפולין ואנחנו חוזרים לפלשתינה בתור "יהודים ישראלים". נאסר עלינו לדבר ולהבין הונגרית.

יצאנו ברכבת לכיוון יוגוסלביה. כשעצרה הרכבת בתחנה האחרונה, בהונגריה, צעק עובד המסילה שהרכבת לא ממשיכה ומי שרוצה להמשיך צריך לעבור לרכבת אחרת. אנחנו בתור "לא הונגרים" איך נדע שעלינו לעבור לרכבת אחרת? בסופו של דבר ניגשנו להנהלת הרכבת לברר "מדוע הרכבת עומדת?" וקבלנו הסבר בגרמנית ובשפת ידיים אותו הבנו בקלות...

הגענו לסובוטיצה ביוגוסלביה. אחד הפרטיזנים שעלה לרכבת הודיע לקהילה היהודית על בואנו, וכעבור כ-10 דקות, להפתעתנו, הגיע נציג הקהילה שהוביל אותנו לבית הכנסת. זה היה יום שישי וסידרו לנו אכסניה לשבת כאורחי הקהילה. כל השבת לא דיברנו הונגרית, דבר שהיה קשה מאד כי רוב אנשי הקהילה דיברו הונגרית. כשהעלו אותנו לתורה, אמרנו את הברכות בעברית דבר שגרם להתרגשות רבה בין היהודים המקומיים. בסוף התפילה שרנו "אדון עולם" במנגינה ישראלית שלמדנו בהכשרה. שמענו את המקומיים אומרים אחד לשני בהונגרית "רואים את החינוך הישראלי..."

ביום ראשון המשכנו ברכבת לעיירה נוספת, גם שם ארחו אותנו אנשי הקהילה וקבלנו ארוחה חמה. קוריוז: כשנכנסה הטבחית ושאלה "מי רוצה עוד חלב" לא יכולנו "להבין" למרות שכולנו רצינו תוספת. הטבחית שהבינה עניין, יצאה ונכנסה שוב והפעם הכריזה: "מי שרוצה עוד חלב שירים את ידו". כולנו הרמנו יד...

בבלגרד נאלצנו לחכות כמה שבועות עד שהחליפו שוב את זהותנו: הפעם היינו יוונים שהיו במחנות וחוזרים ליוון. כל אחד הלך לקונסוליה היוונית מצויד בשם בעל צליל יווני ותשובות לשאלות שלמד בע"פ וקיבל תעודה. אני קיבלתי את השם "קדרי".

לאחר שכולם קיבלו את תעודותיהם המשכנו ברכבת כשאנחנו עוצרים בעיירות שונות ומתארחים אצל אנשי הקהילה במקום. בתחנת הגבול ביוגוסלביה עשו חיפוש על כל אחד ואחד ונאמר לנו ללכת ברגל עד לתחנת הגבול היוונית (באותה תקופה הייתה עוינות בין יוגוסלביה הקומוניסטית ליוון המלוכנית). החיילים הורו לנו את הכיוון ואמרו שכאשר נשמע ירי לעברנו נדע שהגענו לגבול היווני. היה חודש ינואר והדרכים היו מכוסות בשלג רב. תחבורה לא הייתה. אני, שהייתי גבוה

בעל רגליים ארוכות, הייתי המוביל בשלג. כעבור שלוש ארבע שעות שמענו באמת יריות - פרצנו במחאות כפיים.

הגענו אל חיילי הגבול ואמרנו ביונית את המשפט שלמדנו בע"פ: "אנחנו יהודים, אנחנו רוצים לפלשתינה". והם אמרו לנו "מחר אתם נוסעים לאתונה, מוחרתיים לתל-אביב". אבל זה לא הלך כל-כך מהר. באותו לילה ישנו בבתי הכפר ומשם הועברנו במשאית לכפר אחר. שם, שוכנו באולם גדול שהיו בו מיטות עץ. כיוון שלא היה חימום והיה קר הדלקנו את רגלי המיטות כדי להתחמם. אבל זה לא הספיק וכדי להתחמם רקדנו כל היום הורה. שהינו שם כמה ימים, הצבא היווני סיפק לנו אוכל עד שהגיעו משאיות והועברנו לסלוניקי למחנה צבאי, שם פגשנו את הקבוצה הקודמת שעברה במסלול שלנו והמשיכה בדרכה למחרת. הם השאירו לנו רישיונות יציאה מן המחנה, אותם זכו לקבל רק אלה שלא השתתפו במלחמה נגד הבריטים, לכן הצ'כים קבלו וההונגרים לא. אני כרכז הקניות של הקבוצה הסתובבתי קצת בעיר. ביתר הזמן הינו סגורים במחנה. גרנו באולם אחד גדול, בנים ובנות יחד. היו בינינו זוגות נשואים וגם זוג אחד התחתן שם. עשו מחיצות משמיכות בין המיטות ושם הם גרו.

משם הועברנו באונייה לאתונה ובמשאיות של הבריגדה ל"הכשרה" - חווה בה שהינו כחודש וחצי, ואז כבר היה מאורגן יותר. הסתובבנו בחופשיות וגם עבדנו קצת בחווה. למדנו עברית. וחיכינו לאונייה שתיקח אותנו לפלשתינה.

בינתיים חג הפסח הגיע והשליחים הישראליים ארגנו ליל סדר משותף לכל היהודים שנמצאים ביוון. גם אנחנו הוזמנו, את הדרך למלון שנשכר מחוץ לעיר עשינו בנסיעה. למעשה אנחנו היינו הקבוצה הדתית היחידה ולכן את החלק המסורתי בסדר אנחנו ניהלנו. את הדרך חזרה עשינו ברגל. הלכנו כל הלילה תוך כדי שירה.

כשבועיים לפני מועד ההפלגה העבירו אותנו למחנה של ארגון "הבריחה" שהיה קרוב לשפת הים, קראו למקום "סוניון" שם בילינו עד שקיבלנו ערב אחד הוראה להתאסף עם כל החבילות ליד המנהלה. היה חושך, לא ראינו כלום, הובילו אותנו אל שפת הים אל האונייה, שלא הייתה אלא סירה קטנה, שהעוגן שלה היה קשור לגיף. עלינו על האונייה כ- 200 איש. נאמר לנו לרדת אל בטן האונייה כדי שלמחרת בבוקר לא ירגישו בנו האווירונים. למחרת התברר לנו שהייתה עוד אנייה נוספת גדולה יותר עליה היו 300 איש נוספים. האונייה שלנו הייתה כל-כך קטנה שכאשר ישבתי על מעקה הסיפון הגיעו רגלי אל המים.

לפנות בוקר הפלגנו. כשיצאנו מן המים הטריטוריאליים של יוון הרשו לנו לעלות לסיפון שהיה מעליו גג מאולתר משמיכות להגנה מפני השמש.

באמצע הדרך נשבר ציר הפרופלור של האונייה הגדולה, התקשרנו אל אנשי "הבריחה" ביוון והם הציעו לחנות באחד מאיי דודקנו הקרובים עד שיגיע החלק החסר. זאת עשינו, גררנו את האונייה אל האי עליו גרה משפחה יוונית שקיבלה אותנו עם רובי ציד מעל הרכס. הבטחנו להם שלא נפריע ושלא נעבור לצד האי האחר שהיה שייך להם. התפזרנו על הסלעים בצד האי שהיה שומם לגמרי ללא עץ וללא צל, כשגם מים חסרו לנו.

קיבלנו הקצבה של ספל ליום, בישלו ארוחה חמה כל יום באונייה הגדולה. האוכל בושל במים מעופשים שאוחסנו בחביות ולכן זה לא היה טעים. האונייה הקטנה יצאה לחפש מים בין האיים, שהינו שם שבוע עד שהגיע החלק החסר מיוון. המשכנו לאי אחר בשם קמיליה שם מצאנו קצת מים וגם קברים ומזוודות של קבוצה אחרת שהייתה שם לפנינו.

לפני שנכנסנו למים הטריטוריאליים של ישראל עברנו כולנו אל האונייה הגדולה שנקראה "הנרייטה סולד". האונייה הקטנה חזרה ליוון עם כל הימאים היווניים של שתי האוניות ואנשי פלי"ם קיבלו את הפיקוד על האונייה. המשכנו לכיוון חיפה, למחרת בבוקר גילו אותנו מטוסים בריטיים שדיווחו עלינו לאוניות הקרב הבריטיות. ראינו את אוניית הקרב מתקרבות לעברנו ופתאום היא שינתה כיוון למקום אחר. התברר שיחד אתנו הגיעה אנייה נוספת, גדולה יותר שנקראה "יגור". והבריטיים שפגשו בה חשבו שזו האונייה בה מדובר ועזבו אותנו. החלטנו לנסות לרדת בחוף קיסריה. לפנות ערב הגענו לקיסריה וחיכינו לאנשי הפלמ"ח שהיו צריכים להגיע ולהוריד אותנו לחוף, ובינתיים התארגנו על האונייה לירידה. חיכינו כמה שעות ומשלא הגיע אף אחד, קיבלנו פקודה לחזור לחיפה. אח"כ התברר שהיה באותו לילה עוצר באזור ולכן לא יכלו אנשי הפלמ"ח להגיע ולא יכולנו לבדנו להוריד לחוף 800 איש, ולדאוג לארגון ופיזור האנשים על החוף.

כשהתקרבו לחיפה, שררה התרגשות עצומה על האונייה, כולנו התלבשנו בחולצות ובקסקטים של בני"ע לקראת הירידה לחוף. התאכזבנו מרה שלא יכולנו לרדת לחוף.

עם אור הבוקר הגיעה אונייה בריטית שהורתה לנו לשוט אחריהם, אנחנו לא מילאנו את ההוראה והם ניסו לעלות על האונייה, התפתח בינינו קרב כשאנחנו בנינו חומת אדם סביב האונייה וניסינו למנוע את עליית הבריטים ע"י קרשים שפירקנו מן הגגון שנבנה על הסיפון לצל. בסופו של דבר הבריטים השתמשו בגז מדמיע והתיזו עלינו מים בזרנוקים של מכבי אש. נגררנו לנמל חיפה, שם העלו אותנו ואת אנשי "יגור" בכוח על אוניית הגירוש "אמפייר רייבל" שהייתה מגודרת בתיל, והובלנו אל קפריסין. אנחנו היינו שתי האוניות הראשונות שגורשו לקפריסין. אח"כ נודע לנו שבזמן גירושנו היו הפגנות בחיפה נגד הגירוש שלנו. בקפריסין, שמעו כבר על התנגדותנו העזה וחיכה לנו צבא שלם עם טנקים, ברנים ומשוריינים כדי שלא נעשה בעיות. העבירו אותנו למחנה.

אוניות נוספות המשיכו להגיע לקפריסין. חולקנו לקבוצות קבוצות - לכל קבוצה המטבח שלה ובשלנו לעצמנו אוכל עם מצרכים שסיפקו לנו הבריטים. בתחילה לא נתנו לנו לפגוש את הקבוצות האחרות, בהמשך אפשרו לנו לעבור ממחנה למחנה ואפילו התארגנו קבוצות כדורגל משותפות ששיחקו נגד הבריטים.

שהינו בקפריסין כ- שלושה חודשים, עד דצמבר.

כל חודש הבריטים נתנו 3,000 סרטיפיקטים וחצי מהם ניתנו לעצורים בקפריסין. התמזל מזלי וקיבלתי בין הראשונים סרטיפיקט. הועברנו למחנה בקריית שמואל, שהיה מחנה בריטי ששמרו עליו שוטרים יהודיים ושם נוצר הקשר עם אנשי הארץ, שבאו לגייס אנשים לקיבוצים השונים. שהינו שם שלושה ימים.

ד. בארות יצחק

לקבוצה שלנו היה יעד ברור עם בואנו ארצה - קבוצת "במישור", שישבה ליד כפר-אתא, שם היו כבר חלק מן החברים שלנו ולשם הגענו.

זו הייתה, כביכול, הכשרה חקלאית לקראת התיישבות, אבל חקלאות לא הייתה לנו וכולנו עבדנו בעבודות חוץ, בעבודת סבלות בנמל חיפה, העמסת אבנים במחצבת תל-חנן ובעבודות בנין שונות במפרץ חיפה. גרנו באהלים והקיבוץ הדתי שלח אלינו עזרה מקיבוצים ותיקים - שליחים שילמדו אותנו עברית ויעזרו לנו לארגן את הקומונה. את השכלתנו הקיבוצית קיבלנו בעיקר משיטוטים

בקיבוצי הסביבה : אושא ורמת יוחנן.

כיוון שהיינו קבוצה קטנה מדי להתיישבות עצמאית, החליט הקיבוץ הדתי לצרף אותנו לקיבוץ אחר. לאחר בירורים ומשא ומתן הצטרפנו קבוצה של כ- שנים עשר איש לקבוצת בארות יצחק שבנגב.

שכרנו משאית, העמסנו עליה את הציוד והאוהלים ויצאנו לדרך מבלי לדעת בדיוק איפה בארות יצחק. הגענו בים שישי בצהריים, הקמנו את האוהלים שלנו ושם ישנו כבר באותו לילה. אני התחלתי לעבוד בהנחת צינור המים הראשון של מקורות בנגב, ואח"כ הועברתי להפעלת באר המים של הקיבוץ שהייתה כ-800 מטר לכיוון עזה. תפקידי היה להפעיל את הבאר ולשמור עליה מפני חבלות. שם עבדתי עד תחילת המצור על הנגב. התחלנו לבנות עמדות ולבצר את הקיבוץ. הביצורים נעשו ע"פ ידע ממלחמת העולם השנייה - עמדות ירי מכוסות בשקי חול, גדרות ושדות מוקשים מסביב. גם את מבנה הבאר ביצרו מסביב ובנו על גג הבניין עמדות ירי. חפרו תעלות קשר בעומק של 30-40 ס"מ, שנתגלו אח"כ כחסרות תועלת לחלוטין. אני, שישבתי על גג הבאר, קיבלתי תפקיד נוסף - לדווח על תנועות המצרים שעשו הכנות להתקפה עלינו.

ואכן, ב- 14 במאי 1948, מיד לאחר הכרזת המדינה, התחילה ההפגזה על בארות יצחק, הנשים והילדים ירדו למקלטים, והאוכלוסייה הלוחמת התפזרה לאורך התעלות. ארגנו קבוצה של חמישה אנשים, ביניהם אני, שנשלחנו להגן על הבאר. חיכינו עד 22.00 בערב, ובחסות החשכה התחלנו לנוע לעבר הבאר. חששנו מפני מפגש עם הצבא המצרי אבל לא פגשנו שום צבא. למחרת בבוקר הפציצו את הקיבוץ אווירונים בפצצות ובכרזים שדרשו כניעה מוחלטת. גם את הבאר הפגזו והיא נפגעה ויצאה מכלל שימוש. אחד האנשים נפצע. החלטנו שאין טעם להישאר והתחלנו לזחול חזרה.

כשהתקרבו אל אחת העמדות שלנו התחילו לירות עלינו, התברר שהתחבשות על ראש הפצוע נראתה להם ככאפיה, וכך נקלענו בין הפגזות האויב לבין ירי אנשינו. החלטנו להתחבא עד בוא החשכה ואז התקרבו בריצה ובצעקות. כשהגענו נודע לנו שחברה אחת נהרגה. לאחר שלושה ארבעה ימים חזרנו לבאר ותיקנו אותה. מדי ערב הייתי יורד עם מספר אנשים להפעיל את הבאר ולמלא את מגדל המים. ברגע שהפעלנו את הבאר היה רעש רב שמשך אלינו את הפגזים המצרים. בערך באותו הזמן כתגבורת הגיעה קבוצה של עליית הנוער ממקווה ישראל ביניהם הייתה זהבה וכך נפגשנו שוב. (פגישתנו הראשונה הייתה כאשר הגיעה לבקר את אחותה מרים בקבוץ "במישור" בכפר-אתא).

את הנשים הנשואות והילדים פינו לאחר היום הראשון של ההפגזות.

על הקרב הקשה בח' תמוז תש"ח אפשר לקרוא בספרים. אני עבדתי כחובש ויצאתי לעמדות כדי לתת עזרה ראשונה ולסחוב את הפצועים אל מקלטי המרפאה שם פעל הרופא. בסה"כ ביום הקרב, שהיה קשה ביותר, היו כ- ארבעים לוחמים, נשים וגברים, שמונה עשרה לוחמים נהרגו ורבים נפצעו. אומרים שהפעם הראשונה שהופיעו תותחים ישראליים בנגב הייתה בקרב על בארות יצחק. לפני תחילת הגל האחרון של ההתקפה הצליחו להביא כמה תותחי נפוליון המוסעים על גלגלי עץ אל אמצע הדרך בינינו לבין ניר-עם, והם ירו כמה פגזים לכוון הצבא המצרי שעמד להתקיפנו והמצרים נסוגו.

בערב הגיעה תגבורת והעומס הוקל. אני, כחובש, הייתי צריך לאסוף את הגויות של

אנשינו ושל המצרים. אספנו לפחות חמישים גוויות של מצרים שנהרגו ממש בתוך המחנה. זו הייתה חוויה קשה מאד. עמדה אחת שלנו קיבלה פגיעה ישירה וכל אנשיה נהרגו. בעזרת התגבורת התחלנו לשפר את העמדות. שהינו בבארות יצחק עוד תקופה קצרה ואז התחילו לשלוח את האנשים הנשואים צפונה אל הנשים והילדים ששהו תחילה בראשון לציון, אח"כ בת"א וסוף התקופה בנחלת יהודה. אנחנו הרווקים עדיין נשארו תקופה קצרה בבארות יצחק נשלחנו צפונה, לבית-הבראה בשבי-ציון. הקיבוץ הדתי החליט להעביר את אנשי בארות יצחק לווילהלמה, שהיה ישוב גרמני שננטש בזמן המלחמה וחולק ל- שלושה ישובים, ביניהם בארות יצחק.

אנחנו היינו הראשונים שהגענו לווילהלמה והתחלנו להתארגן שם. בתחילה עבדתי בתור מפעיל הבארות שבפרדסים שהיו שייכים לגרמנים. אח"כ עבדתי בתור חשמלאי, ובפחחיה שיצרה אבוסים לעופות. כשהוחלט להקים את ישוב הקבע כ- 3 ק"מ לכיוון פתח-תקווה, הפכתי לאינסטלטור ועבדתי בהנחת קווי מים לבתים ולחקלאות בישוב החדש. נישאתי לזהבה ונולדו לנו שני בנים יהודה ומאיר. בשנת 1955 החלטנו לעזוב את בארות יצחק. הפריע לנו הלנת הילדים בבית הילדים. רצינו את הילדים איתנו, וראינו שבבארות יצחק לא פועלים לשנות את המצב. חיפשנו, אנחנו ועוד מספר משפחות, חברה שיתופית שבה הילדים לנים בבית - חיפשנו מושב שיתופי. אנשי ניר-עציון ששמעו על כך באו להציע לנו לבוא ליישובם. באנו, זהבה ואני לניר-עציון לשבת והתרשמנו לטובה. נפגשנו עם נציגי ניר-עציון : אברהם מלמד, אוסי פלש וחנוך חמלניק (אחימן), בתל אביב כדי לברר את אפשרות קליטתנו בניר-עציון כקבוצה של חמש שש משפחות. הגענו לניר עציון ב- 1956.